

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни «Міжнародні стандарти прав людини у
правоохоронній діяльності»
вибірковий компонент освітньої
програми другого (магістерського)
рівня вищої освіти**

***(262 Правоохоронна діяльність (магістр правоохоронної
діяльності))***

за темою - Заборона катування, жорстокого, нелюдського та такого, що
припиняє гідність поводження чи покарання: універсальні та регіональні
стандарти.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 №8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних
дисциплін протокол від 18.08.2023р. № 8.

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук Д.С. Гета.
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук К.В. Кисильова.

План лекції

1. Поняття катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання у міжнародному праві.
2. Міжнародні стандарти протидії катуванням.
3. Міжнародні механізми захисту жертв катувань.

Рекомендована література:

Основна

1. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: декларація, міжнародний документ від 09.12.1975 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_084 .
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Конвенція, міжнародний документ від 13.11.1998, в ред. від 13.11.1998, підстава 234-14 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_085/ed19981113 .
3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція, Міжнародний документ 25.10.2007 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_927 .
4. Тітов Є. Б. Міжнародні механізми контролю у сфері боротьби з катуваннями та іншими формами негуманного поводження // Форум права. 2015. № 1. С. 311–317. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_1_51
5. Тітов Є. Б. Міжнародно-правові механізми боротьби з катуваннями та іншими формами негуманного поводження у Європі // Форум права. - 2014. № 4. С. 332–338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_4_59

Додаткова

1. Тітов Є. Б. Система універсальних міжнародних актів по боротьбі з катуваннями та іншими формами негуманного поводження // Форум права. 2014. № 3. С. 383–389. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_64
2. Чорноус Ю.М. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів у боротьбі зі злочинами міжнародного характер. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 4.

Текст лекції

1. Поняття катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання у міжнародному праві.

Для розуміння значення терміну «тортури» слід звернутися до історичних відомостей.

Появу тортур пов'язують із виникненням так званої інквізиційної форми кримінального процесу, яка характеризується крайньою формою безправ'я обвинуваченого.

Невідомі древньоруському праву, у Московській державі тортури почали застосовуватися з XIV ст. під впливом монголо-татарського кримінального законодавства. Особливого розмаху практика застосування тортур досягла за часів Івана Грозного. У зв'язку із релігійними та державними злочинами практика тортур застосовувалася до усіх підозрюваних без виключення. Катувати почали навіть по деяким цивільним справам. Порядок проведення тортур був встановлений Указом 1673 року, який передбачав триразові тортури вогнем чи батогами (на дибі).

За часів Петра I визнання провини, навіть таке, що було отримане під впливом тортур визнавалося найкращім доказом. Незадовго перед смертю Петро I намагався змінити практику дізнання у державі і ввести принцип змагальності процесу. Проте ця ідея не отримала розвитку і за часів Катерини II обвинувачених продовжували піддавати тортурам у випадку коли проти нього не могли зібрати достатню кількість доказів.

Лише судова реформа 1864 року поклала край тортурам на попередньому слідстві. Судові статuti чітко регламентували процесуальний порядок розслідування та розгляду справ у судах. Були проголошені та застосовувалися на практиці демократичні принципи судочинства: усність, гласність, змагальність, право обвинуваченого на захист, презумпція невинуватості. Була відмінена система формальних доказів, судова влада була відділена від обвинувальної, був введений інститут присяжних засідателів, незалежність адвокатури. Проголошена рівність усіх громадян перед законом.

Практика застосування тортур була поновлена одразу ж після Жовтневої революції 1917 р. При цьому офіційно тортури залишалися поза законом. Особливо масовий та вигадливий характер застосування тортур носило у період «червоного терору» 1918-1921 рр. та у часи репресій 1934-1953 рр., коли воно було санкціоноване секретними партійними директивами.

На сьогодні у міжнародному праві існує одностайна заборона на застосування тортур.

Головним міжнародним актом в області боротьби з тортурами є Конвенція проти тортур і інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів знущання і покарання, прийнята Резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1984 року. До Конвенції приєдналося вже 127 країн. Конвенція 1984 року встановила відносно тортур так звану універсальну

юрисдикцію. Це означає, що винні в застосуванні тортур можуть кримінально переслідуватися властями будь-якої держави, незалежно від громадянства винних і місця здійснення ними діяння.

Згідно з Римським статутим Міжнародного кримінального суду тортури є злочином проти людяності, якщо вони здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб (ч.1 ст. 7), або військовим злочином, коли вони направлені проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції (ч.2 ст. 8 Статуту).

Для контролю за дотриманням Конвенції 1984 року на основі її статті 17 був створений Комітет проти тортур, який приступив до роботи з 1 січня 1988 року. Засідання Комітету (дві сесії в рік) проходять в Женеві.

Для визначення актів катування з метою боротьби з ними у міжнародному праві використовуються кілька визначень цього поняття, наприклад:

Будь-яка дія, за допомогою якого людині навмисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи розумове, з боку офіційної особи або за його підбурюванням з метою отримання від нього або від третьої особи інформації або зізнань, покарання за його дії, які він скоїв або в скоєнні яких підозрюється, або залякування його або інших осіб (ст. 1 додатка до "Декларації про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання" 1975 г.).

Будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати або примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають офіційно, чи з їх підбурювання, чи з їх відома або мовчазної згоди (ст. 1 «Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання» 1984 г.)

Основне визначення поняття тортур міститься в Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (1984). Відповідно до статті 1 (1), цей термін має таке тлумачення:

До цього визначення не включаються біль або страждання, які виникають лише в результаті законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи викликаються ними випадково ».

Ґрунтуючись на наведеному визначенні, можна виділити три основні елементи, з яких складаються тортури:

- заподіяння тяжких фізичних чи моральних страждань або болю;
- вчинення порушення з відома, мовчазної згоди або підбурювання з боку державних посадових осіб;
- вчинення порушення з будь-якої певної метою, наприклад, отримання

інформації, покарання або залякування.

Слово «тортури» - це емоційно забарвлене слово, проте це не означає, що цим словом можна користуватися не замислюючись про його сенс. Як можна було побачити з вищенаведеного визначення, тортури відрізняються від інших форм поганого поводження наявністю тяжкої ступені страждань. Тому дане слово рекомендується використовувати лише для позначення найбільш серйозних форм поганого поводження.

Жорстоке поводження або нелюдські або принижують гідність види поводження і покарання також є юридичними термінами, які позначають погане поводження, що супроводжується менш тяжкої ступенем страждання, ніж в разі тортур.

Інші форми поганого поводження, які не є тортурами, зазвичай не заподіюються з будь-якої певної метою, однак в цих випадках повинна бути присутньою намір піддати людини тим умовам, які прирівнюються до поганого поводження чи ведуть до цього. Основні елементи, що визначають форми поганого поводження, що не прирівняні до тортур, зводяться до наступних визначень:

- навмисне допущення значних психічних чи моральних страждань.
- вчинення порушення на основі розпоряджень або мовчазної згоди з боку офіційної влади.

Щоб розрізняти різні форми поганого поводження і оцінити супроводжуючу їх ступінь страждань, міжнародні правові органи повинні в кожному випадку детально розглядати конкретні обставини і характерні особливості кожного потерпілого. Це ускладнює визначення граней між різними формами поганого поводження, так як обставини і особливості будуть відрізнятися в кожному конкретному випадку, однак це не робить закон більш гнучким, так як закон не адаптується під конкретні обставини.

Важливо пам'ятати, що всі форми поганого поводження заборонені міжнародним законом. Це означає, що навіть у тих випадках, коли випадок поганого звернення не вважається досить тяжким (з юридичної точки зору), щоб розглядатися як катування, державі, проте, може бути пред'явлено звинувачення в порушенні заборони на погане поводження.

Спеціальний доповідач ООН з питання про тортури і Комітет ООН з прав людини заявили, що заборона на тортури та інші види жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводженню чи покаранню в міжнародній практиці захисту прав людини повинен поширюватися на тілесне покарання, що застосовується в якості запобіжного заходу.

Норми про заборону тортур включені:

- у Загальну декларацію прав людини 1948 р (ст. 5);
- в Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р (ст. 7);
- в 4 Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р .;
- до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р .;
- до Міжнародної конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 року і т.п.

Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р катування та інші жорстокі, нелюдські або принижують гідність види поводження і покарання віднесені до тяжких злочинів.

Ознаками таких злочинних дій є:

- об'єкт посягання - недоторканість особи;
- об'єктивна сторона злочину - заподіяння особі сильного болю, фізичного або морального страждання;
- суб'єкт злочину - державна посадова чи офіційна особа;
- суб'єктивна сторона діяння - умисна вина і мета - отримання відомостей, визнань, покарання, залякування, примус до певних дій і т.п.

Ніякі обставини, будь то стан війни, надзвичайний стан, загроза збройного конфлікту, внутрішня політична нестабільність, наказ вищого начальника або органу влади не можуть служити виправданням П.

Міжнародно-правова характеристика особи, яка вчиняє акт катування чи іншого жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність виду поводження чи покарання

Як було підкреслено при визначенні поняття тортур, для виникнення відповідного складу злочину необхідно, щоб погане поводження відбувалося державними посадовими особами чи з їх відома.

Це означає, що будь-який державний посадовець потенційно може виявитися причетним до застосування тортур або поганого поводження. Однак, з огляду на, що мета застосування тортур полягає в отриманні інформації під час допиту або, на більш широкому рівні, в залякуванні населення в цілому для запобігання повстання або заворушень, недивний факт, що основними порушниками є посадові особи, причетні до кримінальних розслідувань, і посадові особи, відповідальні за державну безпеку.

Таким чином, серед осіб з найбільш високою ймовірністю причетності до застосування тортур та інших форм поганого поводження знаходяться наступні категорії осіб:

- поліція / міліція;
- жандармерія (в тих країнах, де таке є);
- армія;
- воєнізовані формування, які вживають спільні заходи з офіційною владою;

- антиповстанські сили, що знаходяться під контролем держави.

Крім цього, в цю категорію можуть входити:

- керівництво в'язниць;
- загони смерті (тортури, заподіяні після пропажі людини без вести і попередні його смерті);
- будь-які державні посадові особи;
- працівники охорони здоров'я; лікарі, психіатри та медсестри можуть виявитися причетними до акту тортур або за допомогою дії (пряме втручання, яке може включати визнання придатності потерпілого до проведення допитів), або шляхом упущення (підробка медичних висновків або ненадання

відповідного лікування);

- сусіді по камері, що діють з відома або на основі розпоряджень державних посадових осіб.

Тортури також часто застосовуються в умовах збройних конфліктів, зокрема, в період внутрішніх конфліктів, в яких беруть участь сили, що знаходяться в опозиції по відношенню до влади і контролюючи якусь частину території. У подібних ситуаціях тортури та інші види жорстокого поводження можуть застосовуватися:

- силами опозиції;
- широким населенням.

2. Міжнародні стандарти протидії катуванням.

З точки зору міжнародного права, застосування тортур є грубим порушенням прав людини і не може бути виправдане жодними обставинами. Свобода від катувань є абсолютним правом, яке не може бути обмежене ні за яких умов.

Стаття 5 Загальної декларації прав людини говорить:

"Ніхто не може бути підданий катуванню або жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню і покаранню".

Заборона катування в точно такій же формулюванні міститься в статті 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права - міжнародного договору, що має обов'язкову силу для всіх держав, які його ратифікували.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 року і набула чинності 26 червня 1987 року. Станом на 17 квітня 2000 року Конвенцію проти тортур ратифікували 119 держав - членів ООН.

Згідно зі статтею 1 Конвенції, катування - це будь-яка дія, що здійснюється державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи за підбурювання, чи з їх відома або мовчазної згоди,

"Якою будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати або примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру ...".

Конвенція не тільки передбачає, що держави-учасники повинні розглядати тортури відповідно до свого національного законодавства як злочину, але недвозначно забороняє будь-які посилання на "наказ вищого начальника або державної влади" або "на виняткові обставини" для виправдання тортур. Ніякі виняткові обставини, якими б вони не були, стан війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-яке інше надзвичайний стан, не можуть служити виправданням катувань.

Згідно з Конвенцією, жодна держава-учасниця не повинна висилати,

повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо існують серйозні підстави вважати, що йому може загрожувати там застосування катувань.

Держави - учасниці Конвенції домовилися надавати одна одній найповнішу допомогу в зв'язку з кримінально-процесуальними діями щодо актів катування. Вони забезпечують, щоб навчальні матеріали та інформація щодо заборони катувань повною мірою включалися до програм підготовки персоналу правозастосовних органів, цивільних або інших осіб, які можуть мати якийсь стосунок до змісту під вартою і допитів осіб, підданих будь-якій формі арешту, затримання або тюремного укладення, або до поводження з ними.

Відповідно до Конвенції, кожна держава-учасниця забезпечує у своїй правовій системі, щоб жертва катувань отримувала відшкодування і мала право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи засоби для якомога повнішої реабілітації.

Контроль за дотриманням Конвенції здійснюється Комітетом проти катувань

Віденська декларація і Програма дій

Віденська декларація і Програма дій була прийнята представниками 171 держави на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 року. Приймаючи Декларацію і Програму дій, держави - члени ООН урочисто зобов'язалися поважати права людини і основні свободи і приймати в індивідуальному і колективному порядку заходи і програми, націлені на те, щоб здійснення прав людини стало реальністю для всіх людей.

Пункт 5 розділу В (<Свобода від катувань>) Декларації і Програми дій говорить:

Всесвітня конференція з прав людини вітає ратифікацію багатьма державами - членами Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання та наполегливо закликає до її якнайшвидшої ратифікації всіма іншими державами-членами.

Всесвітня конференція з прав людини підкреслює, що одним з найбільш огидних способів нехтування людської гідності є тортури, які позбавляють жертв гідності і підривають їх здатність продовжувати своє життя і діяльність.

Всесвітня конференція з прав людини підтверджує, що, згідно з міжнародним правом в галузі прав людини і гуманітарного права, свобода від катувань є правом, яке має захищатися в будь-яких обставинах, в тому числі в періоди внутрішніх або міжнародних заворушенням чи збройних конфліктів.

У зв'язку з цим Всесвітня конференція з прав людини настійно закликає всі держави негайно покласти край практиці тортур і назавжди викорінити це зло на основі повного здійснення Загальної декларації прав людини, а також відповідних конвенцій і, при необхідності, за допомогою зміцнення існуючих механізмів. Всесвітня конференція з прав людини закликає всі держави в повній мірі співпрацювати зі спеціальним доповідачем у здійсненні його мандата.

Особливу увагу слід приділяти забезпеченню універсального дотримання

і ефективного здійснення Принципів медичної етики, що відносяться до ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених або затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийнятих Генеральною Асамблеєю організації Об'єднаних Націй.

Всесвітня конференція з прав людини підкреслює важливість подальших конкретних дій в рамках Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги жертвам тортур і забезпечення більш ефективних засобів правового захисту для їх фізичної, психічної і соціальної реабілітації. Першочергову увагу слід приділяти питанням надання необхідних ресурсів для цієї мети, зокрема шляхом додаткових внесків до Добровільного фонду для жертв тортур.

Державам слід скасувати законодавство, що допускає безкарність осіб, відповідальних за грубі порушення прав людини, такі як тортури, і карати за такі порушення, створюючи тим самим міцну основу для забезпечення законності.

Всесвітня конференція з прав людини підтверджує, що зусилля з викорінення тортур повинні перш за все зосереджуватися на превентивні заходи, і в цьому зв'язку закликає до якнайшвидшого прийняття факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, в відповідно до яких повинна бути створена превентивна система регулярних відвідувань місць позбавлення волі ".

Кодекс поведінки осіб з підтримання правопорядку

У резолюції 34/169 від 17 грудня 1979 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку і звернулася до урядів країн - членів ООН з рекомендацією позитивно розглянути питання про його використання в рамках національного законодавства або практики в якості збірника законів, спрямованих, які повинні дотримуватися посадовими особами з підтримання правопорядку. Стаття 5 Кодексу говорить:

"Жодна посадова особа з підтримання правопорядку не може здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-якої дії, який представляє собою тортури або інші жорстокі, нелюдські або принижують гідність види поводження і покарання, і жодна посадова особа з підтримання правопорядку не може посилається на розпорядження вищих осіб або такі виняткові обставини, як стан війни чи загроза війни, загроза національній безпеці, внутрішня політична нестабільність чи будь-яке інше надзвичайний стан, для виправдання тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ".

Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі

Звід принципів був прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 43/173 від 9 грудня 1988 року. Принцип 6 Зводу принципів говорить:

"Жодна затримана або особа, яка тримається під вартою, не повинна зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує

гідність видів поводження чи покарання. Ніякі обставини не можуть служити виправданням для тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.

* Термін "жорстокі, нелюдські або принижують гідність видів поводження чи покарання" повинен тлумачитися таким чином, щоб забезпечити, по можливості, найбільш широкий захист проти зловживань фізичного або психологічного характеру, включно із утриманням затриманого чи ув'язненого особи в умовах, які позбавляють його, тимчасово або постійно, будь-якого з його природних почуттів, таких, як зір, слух, просторова або тимчасова орієнтація".

Принципи медичної етики

У резолюції 37/194 від 18 грудня 1982 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Принципи медичної етики, що відносяться до ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених або затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Принцип 1 передбачає:

"Працівники охорони здоров'я, особливо лікарі, що забезпечують медичне обслуговування ув'язнених або затриманих осіб, зобов'язані охороняти їх фізичне і психічне здоров'я і забезпечувати лікування захворювань такої ж якості і рівня, яке забезпечується особам, які не є ув'язненими чи затриманими".

Принцип 2 говорить:

"Працівники охорони здоров'я, особливо лікарі, роблять грубе порушення медичної етики, а також злочин, відповідно до чинних міжнародних документів, якщо вони займаються активно чи пасивно діями, які представляють собою участь або співучасть у тортурах або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видах поводженню чи покаранню, або підбурювання до їх вчинення, або спроби здійснити їх".

Принципи ефективного документування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Принципи засновані на що стосуються розслідування пунктах, які містяться в Керівництві по ефективному попередженню та розслідування позаконних, довільних і сумарних страт, прийнятому Економічною і соціальною радою ООН в його резолюції 1989/65 та схваленому Генеральною Асамблеєю ООН в її резолюції 44/162 (1989). Принципи розроблені з метою застосувати до проблеми катувань ті ж принципи розслідування, які застосовуються щодо позаконних страт, але з поправками, які відображають специфіку проблеми. У своїй доповіді 56-й сесії Комісії ООН з прав людини (березень-квітень 2000 року) Спеціальний доповідач з питання про тортури сер Найджел Родлов висловив думку, що ефективність Принципів зростає, якщо вони будуть схвалені Комісією з прав людини, а також Економічною і соціальною радою і Генеральною Асамблеєю ООН.

3. Міжнародні механізми захисту жертв катувань.

Комітет проти тортур

Комітет проти тортур створений в 1987 році відповідно до статті 17

Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Комітет складається з 10 експертів, що відзначаються високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі прав людини. Термін повноважень членів Комітету, які виступають в особистій якості, становить чотири роки і може продовжуватися. Як правило, Комітет щорічно проводить дві чергові сесії.

Періодичні доповіді

Кожна держава - учасниця Конвенції на розгляд Комітету доповіді про вжиті ним заходи по здійсненню своїх зобов'язань згідно з Конвенцією. Перший звіт повинен бути представлений протягом одного року після вступу Конвенції в силу для відповідної держави. Надалі раз в чотири роки представляються доповіді про всі нові події. Комітет пропонує представникам держав присутнім на тих засіданнях, на яких розглядаються їхні доповіді. Після розгляду кожної доповіді Комітет може робити такі зауваження по доповіді, які він вважає доцільними. Зокрема, він може вказати, що відповідна держава, як йому видається, не виконало деякі зобов'язання, що накладаються на нього відповідно до Конвенції. Зауваження Комітету передаються відповідній державі-учасниці, яке може на них відповісти. Хоча заключні зауваження Комітету з юридичної точки зору не мають обов'язкової сили, вони відображають думку єдиного експертного органу, яка має право і здатного виносити такі постанови. Таким чином, ігнорування чи недотримання державами цих міркувань свідчило б про їх несумлінне виконання своїх зобов'язань по Конвенції.

Повноваження щодо проведення розслідування

Відповідно до статті 20 Конвенції, Комітет уповноважений отримувати інформацію і проводити розслідування, що стосуються заяв про систематичне застосування катувань в державах-учасниках. Ця процедура характеризується двома елементами: конфіденційністю і пошуком співпраці з відповідною державою. Компетенція Комітету проводити розслідування є факультативною в тому сенсі, що в момент ратифікації Конвенції або приєднання до неї та чи інша держава може заявити про те, що вона не визнає цю компетенцію³. В цьому випадку аж до відкликання такого застереження Комітет не може здійснювати стосовно цієї держави повноваження, які визнаються за ним в статті 20 Конвенції.

Відносно всіх держав, які погодилися з процедурою, передбаченою в статті 20 Конвенції, Комітет може отримувати відомості про застосування тортур. Якщо Комітет вважає, що отримана інформація є достовірною і містить цілком обґрунтовані дані про систематичне застосування катувань на території будь-якої держави - учасниці Конвенції, він пропонує цій державі співпрацювати в розгляді цієї інформації шляхом подання своїх зауважень з цього приводу. Комітет може також запитати додаткову інформацію у представників урядових і неурядових організацій, а також у приватних осіб з метою отримати нові елементи для оцінки.

Комітет може призначити одного або декількох своїх членів для проведення конфіденційного розслідування в тому випадку, якщо він

вважатиме його за доцільне у зв'язку з отриманою інформацією. У цьому випадку він пропонує відповідній державі-учасниці призначити повноважного представника для зустрічей з членами Комітету, яким доручено проведення розслідування, для представлення інформації, яку вони хто вважає необхідною. За згодою відповідної держави розслідування може також включати відвідання її території, під час якого вони можуть заслухати показання свідків. Члени Комітету, уповноважені для проведення розслідування, представляють свої висновки Комітету, який направляє їх зі своїми власними зауваженнями і пропозиціями відповідній державі. Цій державі пропонується надалі інформувати Комітет про заходи, які вони ухвалюють у зв'язку з отриманими зауваженнями.

По завершенні робіт, пов'язаних з розслідуванням, і після консультації з державою-учасником Комітет може прийняти рішення про включення короткого звіту про результати розслідування до своєї щорічної доповіді. Тільки в цьому випадку діяльність Комітету оприлюднюється; в інших випадках вся діяльність і документи, пов'язані з розслідуванням, є конфіденційними.

Скарги держав

Хід процедури, пов'язаної зі скаргами держав, яка передбачена в статті 21 Конвенції, обумовлений визнанням цими державами відповідної компетенції Комітету. Стосовно до держав, які зробили таку заяву, Комітет може отримувати і розглядати повідомлення, в яких будь-яка держава-учасниця заявляє, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань відповідно до Конвенції⁴.

Скарги окремих осіб

Повідомлення в Комітет проти тортур може бути представлено будь-якою особою, яка стверджує, що воно є жертвою порушення Конвенції тією чи іншою державою-учасником, який визнав компетенцію Комітету за змістом статті 22 Конвенції⁵, і яке знаходиться під її юрисдикцією. Якщо передбачувана жертва не в змозі сама уявити повідомлення, то від її імені можуть виступати батьки або представники.

Мета розгляду повідомлення Комітетом полягає насамперед у визначенні його прийнятності, після чого, у разі виконання умов прийнятності, розглядається суть питання. Для того, щоб бути прийнятним, повідомлення не повинно:

- бути анонімним і несумісним з положеннями Конвенції;
- представляти собою зловживання правом на подання повідомлень;
- бути розглянутим або розглядатися в рамках будь-якої іншої процедури міжнародного розслідування.

Крім того, всі наявні внутрішні засоби захисту повинні бути вичерпані.

Додаткова інформація, роз'яснення або зауваження, що стосуються питання про прийнятність, за окремим запитом Комітетом у відповідної держави-учасниці або у автора повідомлення. Якщо повідомлення оголошується неприйнятним, Комітет інформує про це зацікавлені сторони; однак це ж питання може бути знову розглянуто в тому випадку, якщо Комітет

отримає інформацію, яка свідчить про те, що мотиви неприйнятність більш неспроможні.

Якщо Комітет приймає рішення про прийнятність будь-якого повідомлення, він інформує про це автора повідомлення і відповідна держава-учасниця. Держава, яке, як повідомляється, порушило Конвенцію, зобов'язана протягом шести місяців подати Комітету пояснення або заяви, що роз'яснюють це питання, і вказати заходи, які, можливо, були прийняті для виправлення становища. Автор повідомлення може також подавати Комітету свої зауваження або додаткову інформацію. Крім того, він може особисто або через свого представника брати участь у закритих засіданнях Комітету для подання роз'яснень по суті питання, якщо він вважає це за доцільне. Комітет може також запросити представників відповідної держави.

Спеціальний доповідач з питання про застосування тортур

У 1986 році Комісія ООН з прав людини заснувала посаду Спеціального доповідача з питання про застосування тортур, на яку призначається той чи інший всесвітньо визнаний експерт в області прав людини. Спеціальний доповідач наділений широкими повноваженнями, які дозволяють йому здійснювати різноманітну діяльність, в тому числі розслідувати акти застосування тортур в будь-якому регіоні світу. Його повноваження дозволяють йому також запитувати і отримувати інформацію про застосування тортур і негайно на неї реагувати.

Спеціальний доповідач розслідує отримані ним скарги, вживає поїздки для проведення розслідування на місці в ту чи іншу країну на запрошення уряду цієї країни або ж за власною ініціативою, а також направляє результати розслідування і свої рекомендації до Комісії ООН з прав людини. Він може вимагати від уряду тієї чи іншої країни інформацію про законодавчі й адміністративні заходи, прийнятих з метою запобігання катуванням чи ж ліквідації наслідків застосування тортур, якщо такі мали місце. Він виїжджає також в різні регіони світу для проведення консультацій з урядами тих країн, які висловлюють бажання з ним зустрітися. Спеціальний доповідач не уповноважений переслідувати порушників Конвенції проти тортур в судовому порядку. Однак до його звітів і рекомендацій прислухається вся міжнародна громадськість.

При складанні повідомлення бажано дотримуватися такі мінімальні вимоги до його змісту:

- вказати жертву (жертви) тортур;
- вказати особи (організації), піддали жертву (жертв) тортурам;
- вказати автора повідомлення (анонімні повідомлення не розглядаються);
- описати факт (факти) застосування тортур і виникли йому обставини.

Фонд добровільних внесків ООН для жертв тортур

Задовго до прийняття Конвенції проти катувань, яка проголошувала тортури поза законом, Генеральна Асамблея ООН висловлювала свою стурбованість з приводу долі жертв тортур і визнавала необхідність надання їм допомоги. Виходячи з цього, в грудні 1981 року вона заснувала Фонд добровільних внесків ООН для жертв тортур з метою отримання добровільних

внесків і їх розподілу - через встановлені канали допомоги - в якості гуманітарної, правової та фінансової допомоги окремим особам, підданим катуванню, і їх родичам. Фонд повністю залежить від добровільних внесків урядів, приватних організацій, установ і окремих осіб. Він жодним чином не фінансується за рахунок регулярного бюджету ООН.

Фонд керується Генеральним секретарем ООН за допомогою Ради піклувальників, члени якого мають великий досвід в області прав людини і діють як самостійні особи. Вони призначаються Генеральним секретарем з належним урахуванням справедливого географічного розподілу і після консультації з урядами їхніх країн. Рада піклувальників сприяє діяльності Фонду і просить уряду, організації, приватні заклади і окремих осіб вносити в нього внески. На скликаються щонайменше раз на рік нарадах він розглядає прохання про надання фінансової допомоги для здійснення різноманітних проектів відшкодування збитків жертвам катувань та дає рекомендації Генеральному секретарю щодо того, яким проектам слід надати допомогу.

Прохання про надання субсидій спрямовуються головним чином установами, організаціями або групами, які розробили спеціальні проекти надання допомоги жертвам тортур. Фонд надав субсидії для цілого ряду проектів в різних країнах, при цьому в першу чергу вони виділялися для проектів, що передбачають надання безпосередньої медичної або психологічної допомоги. Форма заявки на отримання субсидій знаходиться на веб-сайті Управління Верховного комісара ООН з прав людини.

Комітет з прав людини

Комітет з прав людини була створена в 1977 році відповідно до статті 28 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Комітет складається з 18 членів - громадян держав - учасниць Пакту, які мають високі моральні якості та визнану компетенцію в галузі прав людини. Члени Комітету обираються на нараді держав - учасниць Пакту таємним голосуванням строком на чотири роки і працюють в особистій якості, а не як представники своїх країн.

Періодичні доповіді

Всі держави, які ратифікували Міжнародний пакт про громадянські і політичні права або приєдналися до нього, зобов'язані подавати Комітету доповіді про вжиті ними заходи для втілення в життя прав, закріплених в Пакті, і про прогрес, досягнутий у використанні цих прав. При розгляді доповіді члени Комітету спираються на безліч джерел: доповіді інших органів ООН з прав людини, спеціальних доповідачів та робочих груп, а також доповіді міжнародних неурядових організацій. За підсумками розгляду кожної доповіді Комітет приймає так звані "заключні зауваження", що представляють собою думку Комітету про стан справ із здійсненням Пакту у відповідній державі-учаснику. Хоча заключні зауваження Комітету з юридичної точки зору не мають обов'язкової сили, вони відображають думку єдиного експертного органу, яка має право і здатного виносити такі постанови. Ігнорування або недотримання державами заключних зауважень свідчило б про їх несумлінне виконання своїх зобов'язань по Пакту.

Зауваження загального порядку

Другою важливою функцією Комітету з прав людини є тлумачення положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (у вигляді так званих "зауважень загального порядку") з метою розсіяти будь-які сумніви щодо охоплення і сенсу його статей. Зауваження служать для держав-учасників керівництвом при застосуванні положень Пакту, а також при підготовці ними своїх доповідей. Зауваження загального порядку 20 (44), присвячене тлумачення статті 7 Пакту, наводиться в Додатку 2.

індивідуальні заяви

Відповідно до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права Комітет уповноважений отримувати і розглядати повідомлення від окремих осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення тією чи іншою державою - учасником Пакту будь-якого з прав, викладених у Пакті⁸, в тому числі і права на свободу від катувань (стаття 7 Пакту) 9.

Для того, щоб Комітет прийняв повідомлення до розгляду (т. Е. Визнав його прийнятним), повинні бути дотримані наступні вимоги:

- повідомлення повинно стосуватися порушення тільки тих прав, які викладені в Пакті;
- повідомлення повинно бути подано особою або особами, які перебувають під юрисдикцією держави - учасниці Пакту і Факультативного протоколу до неї; в разі, якщо повідомлення направляє особу, яка не є жертвою, воно повинно привести докази того, що воно діє від імені передбачуваної жертви;
- повідомлення не повинно бути анонімним;
- повідомлення не підлягає розгляду, якщо той же самий випадок розглядається відповідно до іншої міжнародної процедури;
- до подачі повідомлення до Комітету жертва повинна вичерпати всі національні засоби правового захисту (т. Е. Її позов проти посадової особи (організації), повинен бути розглянутий національними судами першої та другої інстанції); це правило не діє в тих випадках, коли застосування таких засобів не виправдано затягується або внутрішні засоби правового захисту не були вичерпані з незалежних від жертви причин.

Крім того, ще до прийняття рішення про те, чи є повідомлення прийнятним чи ні, Комітет може вимагати від передбачуваної жертви або відповідної держави додаткову інформацію або зауваження і встановити крайній термін їх подання. Якщо на даному етапі держава направляє відповідь на отримане повідомлення, то особа, яка є автором скарги, отримує копію цієї відповіді для представлення своїх зауважень.

Після цього Комітет приймає рішення, є повідомлення прийнятним чи ні. Якщо повідомлення визнається неприйнятним, то його подальший розгляд припиняється. Якщо ж повідомлення визнається прийнятним, то Комітет звертається до відповідної держави з проханням надати пояснення або заяви, що роз'яснюють цю проблему, і повідомити про те, чи були вжиті цією державою будь-які заходи для її врегулювання. Для подання державою відповіді визначений крайній термін в шість місяців. Після цього автору скарги

надається можливість висловити свої зауваження щодо відповіді держави. Потім Комітет формулює свої остаточні міркування і доводить їх до відома відповідної держави і автору скарги. На всіх етапах проведеного Комітетом розгляду особи, які є авторами скарг, і держави, які, як стверджується, порушили права цих осіб, знаходяться в рівних умовах. Кожна сторона має можливість висловлювати зауваження щодо аргументів іншої сторони.

Як правило, на вирішення питання про визнання повідомлення прийнятним чи неприйнятним йде близько року. Для подальшого розгляду суті справи може знадобитися від одного до двох років в залежності від ступеня готовності держав-учасників і авторів скарг співпрацювати в поданні будь-якої необхідної Комітету інформації.

Перш ніж Комітет сформулює свої остаточні міркування, особам, які стверджують про порушення своїх прав, може знадобитися захист. Для цієї мети Комітет, не виносячи рішень по суті скарг, в деяких випадках звертався до відповідних державам з наполегливими проханнями. Наприклад, в ряді випадків Комітет закликав не здійснювати висилку, просив про надання відстрочки в приведенні у виконання смертного вироку або вказував на необхідність невідкладного медичного огляду.

Комітет не є судовим органом і його рішення іменуються не «постановами», а "міркуваннями". Разом з тим, міркування Комітету викладаються мовою судових постанов і накопичений досвід свідчить про те, що держави серйозно ставляться до них. У ряді випадків мали місце звільнення ув'язнених і компенсація жертвам порушень прав людини.